

BEZPIECZEŃSTWO UNII EUROPEJSKIEJ A WARTOŚCI KULTUROWE

SECURITY OF THE EUROPEAN UNION AND CULTURAL VALUES

Krzysztof TOMASZYCKI

Komenda Główna Policji

Abstrakt. Celem artykułu jest ocena wpływu wartości kulturowych na bezpieczeństwo Unii Europejskiej. Przedstawiono uwarunkowania bezpieczeństwa tego podmiotu oraz dokonano identyfikacji podstawowych zagrożeń dla jej funkcjonowania. Szczególną uwagę zwrócono na zjawiska radykalizacji i ekstremizmu jako zagrożeń dla wartości kulturowych. W pracy posłużono się metodami analizy i syntezy dokumentów.

Abstract. The aim of the article is to assess the impact of cultural values on the security of the European Union. The security conditions of this entity were presented and the basic threats to its functioning were identified. Particular attention was paid to the phenomena of radicalization and extremism as threats to cultural values. The paper uses the methods of document analysis and synthesis.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo międzynarodowe, bezpieczeństwo kulturowe, ekstremizm, radykalizacja

Keywords: international security, cultural security, extremism, radicalization

Wstęp

Unia Europejska funkcjonująca w oparciu o postanowienia Traktatu Lizbońskiego (Dz. UE z 17.12.2017 r. C306/1) stała się wspólnotą mówiącą jednym głosem. „Inspirowani kulturowym, religijnym i humanistycznym dziedzictwem Europy, z którego wynikają powszechne wartości stanowiące nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka, jak również wolność, demokracja, równość oraz państwo prawne”¹ – te słowa stanowiące zapisy w preambule Traktatu Lizbońskiego wskazują mocne przywiązanie UE do ogólnych wartości europejskich. Wartości, które choć są bardzo różne i różnorodne, to stanowią o jedności całej Unii. Dyskusja o wartościach kulturowych Europy pokazuje, że zagadnienia te opierają się na wielowiekowym dorobku poszczególnych państw członkowskich oraz ich tożsamości w kontekście jednego bytu – Unii Europejskiej. Możemy stwierdzić, że Europa jest wielokulturowa i stanowi wyzwanie nie tylko dla elit politycznych, ale również dla jej mieszkańców. Tożsamość Europy była i jest poddawana wyzwaniom, których jaskrawym przykładem są spektakularne akty terroru. Madryt, Paryż, Bruksela, Nicea, Berlin, Manchester, Londyn czy Barcelona

---

¹ Preambuła Traktatu Lizbońskiego.

stały się areną i przejawem, zagrażającym wartościom europejskim, ataków ze strony sił ogarniętych bezsensownym użyciem przemocy przeciw społeczności europejskiej. Akty terroru, ruchy nacjonalistyczne, radykalizowane organizacje oraz działania ekstremistów islamskich stanowią zagrożenie wartości kulturowych Europy oraz jej tożsamości. Kryzys migracyjny, w sposób wyraźny wskazał, że społeczeństwo europejskie może ulec podziałowi, a poszczególne państwa członkowskie, ich elity, wyraźnie akcentują w swojej narracji utrzymanie tożsamości narodowej opartej na własnych wartościach kulturowych, której celem jest obrona własnego narodu i jego terytorium. Obecne tendencje na arenie międzynarodowej są w niektórych kręgach wzmacniane treściami zawartymi w podręcznikach historii, uwidaczniającymi przewagę problematyki narodowej nad problematyką Unii Europejskiej. Tego typu zachowania nie budują wspólnych wartości europejskich, lecz wzmacniają rolę tradycji narodowych oraz dążenia separystyczne. Unia Europejska widząc zagrożenia kulturowe związane z ruchami migracyjnymi, podejmuje wiele działań nie tylko na swym obszarze, ale również przeciwdziała daleko od granic UE.

Czy jesteśmy w stanie zidentyfikować te zagrożenia, w tym kulturowe, oraz im skutecznie przeciwdziałać? W niniejszym opracowaniu postaram się odpowiedzieć na to pytanie, które oczywiście jest pytaniem otwartym, a czytelnik może je sam zweryfikować.

Bezpieczeństwo Unii Europejskiej

Traktat z Lizbony zmieniający traktat o Unii Europejskiej i traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską wprowadził nowe zapisy – rozdział V *Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości*:

„(...) Unia stanowi przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w poszanowaniu praw podstawowych oraz różnych systemów i tradycji prawnych Państw Członkowskich oraz Unia dokłada starań, aby zapewnić wysoki poziom bezpieczeństwa za pomocą środków zapobiegających przestępczości, rasizmowi i ksenofobii oraz zwalczających te zjawiska, a także za pomocą środków służących koordynacji i współpracy organów policyjnych i sądowych oraz innych właściwych organów, a także za pomocą wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych w sprawach karnych i, w miarę potrzeby, przez zbliżanie przepisów karnych (Dz. Urz. UE z 17.12.2017 r. C306/1, art. 67)”.

Uzupełniając rozważania na temat bezpieczeństwa, należy podkreślić działania Unii Europejskiej i opracowanie przez nią *Strategii bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej – Dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa*², gdzie jako istotny element został określony europejski model bezpieczeństwa:

² Strategia ta została przyjęta przez Radę Europejską w dniach 25-26 marca 2010 r.

„Strategia bezpieczeństwa wewnętrznego określa europejski model bezpieczeństwa, obejmujący wspólne narzędzia oraz wymagający, by: uwzględniać wzajemne zależności między bezpieczeństwem, wolnością a prywatnością, ugruntowywać współpracę i solidarność między państwami członkowskimi, angażować wszystkie instytucje UE, odnosić się do przyczyn braku bezpieczeństwa (a nie tylko do skutków), zoptymalizować zapobieganie wypadkom i ich uprzedzanie, angażować w miarę potrzeb wszystkie sektory (polityczny, gospodarczy, socjalny) mające do spełnienia zadanie pod względem ochrony oraz uwzględniać rosnącą zależność między bezpieczeństwem wewnętrznym a zewnętrznym” (Strategia, 2010).

Tak skonstruowany model bezpieczeństwa podkreśla rolę uniwersalnego aspektu zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom w dynamicznie zmieniającym się świecie w dobie globalizacji. Wiodącym elementem modelu jest współpraca organów porządku publicznego ze służbami odpowiedzialnymi za ochronę granic, organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości, służbami odpowiedzialnymi za służbę zdrowia (bezpieczeństwo zdrowotne i socjalne) oraz służbami reagowania kryzysowego (klęski żywiołowe).

Założenia *Strategii bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej* oparte zostały na:

1. Identyfikacji zagrożeń:
  - akty terroru;
  - nasilająca się przestępczość poważna i zorganizowana;
  - cyberprzestępczość;
  - przestępczość transgraniczna;
  - przemoc sama w sobie;
  - klęski żywiołowe i antropogeniczne.
2. Opracowaniu narzędzi w zakresie współpracy:
  - analiza przyszłych sytuacji i scenariuszy, przewidywanie zagrożeń;
  - właściwa reakcja na zaistniałe zdarzenie: planowanie, tworzenie programów i usuwanie skutków;
  - skuteczność pracy agencji, instytucji i organów UE;
  - stworzenie narzędzi służących do wymiany informacji oraz wzajemna współpraca w prowadzonych śledztwach i operacjach;
  - opracowanie nowych mechanizmów w zakresie oceny skuteczności podejmowanych działań.

Należy tu podkreślić, że przyjęta strategia nie narusza praw podstawowych obywateli Unii Europejskiej, gwarantuje ochronę międzynarodową, prywatność oraz praworządność. Ochrona obywateli odbywa się z uwzględnieniem specjalnego podejścia do ofiar: aktów terroru, handlu ludźmi oraz przemocy na tle seksualnym. Zasadą nadrzędną w działaniach podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny jest wzajemne zaufanie i solidarność pomiędzy państwami członkowskimi.

Przedstawiając *Strategię bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, należy zwrócić uwagę na wytyczne działania:

1. Szerokie i kompleksowe podejście do bezpieczeństwa wewnętrznego.
2. Zapewnienie skutecznego nadzoru demokratycznego i sądowego nad działaniami z zakresu bezpieczeństwa.
3. Prewencja i uprzedzanie wypadków: profilaktyka oparta na danych wywiadowczych.
4. Opracowanie kompleksowego modelu wymiany informacji.
5. Współpraca operacyjna.
6. Współpraca organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.
7. Zintegrowane zarządzanie granicami.
8. Wykorzystanie innowacji i szkoleń.
9. Uzewnętrznienie wymiaru bezpieczeństwa wewnętrznego oraz współpraca z państwami trzecimi.
10. Elastyczne dostosowywanie się do przyszłych wyzwań.

Przyjęta w roku 2010 *Strategia bezpieczeństwa UE* – pomimo uwzględnienia możliwości pojawienia się nowych niebezpieczeństw i zagrożeń, które mogą zaistnieć – nie analizuje zagrożeń kulturowych, które z biegiem lat nawarstwiały się i stały się istotnym elementem w polityce bezpieczeństwa Unii Europejskiej. Już w *Pierwszym sprawozdaniu rocznym w sprawie wykonania strategii bezpieczeństwa wewnętrznego UE* (COM 790, 2011) zwrócono uwagę na inne zagrożenia niż te przedstawione w strategii – terroryzm islamski oraz radykalizacja postaw mieszkańców Unii i wskazanie ich jako potencjalne zagrożenia wartości kulturowych UE.

Radykalizacja i ekstremizm

Określając termin radykalizacja, możemy się spotkać z mnogością definicji, które zostały opracowane na poziomie krajowym, regionalnym i międzynarodowym. Termin radykalizacja może być powszechnie stosowany, aby przekazać ideę procesu, w którym jednostka lub grupa przejmuje ekstremalny zestaw przekonań i aspiracji. Może to obejmować, ale nie jest zdefiniowane, gotowość do akceptowania, wspierania, ułatwiania lub wykorzystywania przemocy do dalszych celów politycznych, ideologicznych, religijnych lub innych (Report A/HRC/33/29). Wielu autorów określając termin radykalizacja, wskazuje na proces przyjmowania przez pojedynczych ludzi lub grupy ideologii ekstremistycznych, a nawet przejście do działań terrorystycznych. Działania te mogą powodować przyjęcie nowych ekstremistycznych idei przez ludzi, którzy na początku są tylko ich zwolennikami, ale z czasem stają się czynnymi działaczami. Poddając się procesowi radykalizacji, człowiek może stracić „poczucie rzeczywistości”, angażuje się i wstępuje do organizacji terrorystycznych, które często zniekształcają i wykorzystują przekonania religijne, różnice etniczne i ideologie polityczne, aby legitymizować swoje działania.

Następnym „krokiem” są działania wywołane „własną” chęcią uczestnictwa w takiej grupie lub też „zatrzymanie lub zmuszanie” swoich zwolenników do uczestnictwa w takiej grupie. Oczywiście brutalny ekstremizm oraz działania konkretnych grup czy organizacji terrorystycznych nie są związane z konkretną religią, grupą etniczną, narodowością czy cywilizacją. Wynika to jednak z przynależności konkretnych osób oraz chęci działania w specyficznych społecznościach w różnych regionach świata. „Brutalny ekstremizm”, którego spektakularnym przejawem są zamachy terrorystyczne nie zna granic, a realizatorami są terroryści – zradykalizowani obywatele UE powracający do swoich krajów po przeszkoleniu w obozach terrorystów na Bliskim Wschodzie, na terenie północnej Afryki czy też w innych części świata lub wojownicy tzw. Państwa Islamskiego. Zamachy skierowane przeciw społeczeństwu UE są dokonywane przez grupy lub też przez pojedynczych członków tych organizacji³.

Czynniki powodujące zainteresowanie czy też podatność jednostki na idee radykalizacji lub brutalnego ekstremizmu możemy podzielić na (UN, 2016, p. 4):

- czynniki wypychające – czynniki, które są strukturalne w społeczeństwie, tj. warunki sprzyjające brutalnemu ekstremizmowi i kontekstowi strukturalnemu, z którego się wyłania. Należą do nich: brak możliwości społeczno-ekonomicznych, marginalizacja i dyskryminacja, złe zarządzanie, naruszenia praw człowieka i praworządności, długotrwałe i nierozwiązane konflikty oraz radykalizacja w więzieniach;
- czynniki przyciągające – czynniki psychologiczne, które mogą uczynić jednostkę bardziej podatną na podejmowanie brutalnych zachowań ekstremistycznych, tj. indywidualne motywacje i procesy, które odgrywają kluczową rolę w przekształcaniu pomysłów i skarg w brutalne działania ekstremistyczne. Należą do nich: indywidualne tła i motywacje, zbiorowe skargi i wiktyimizacja wynikające z dominacji, ucisku, ujarzemia lub zagranicznej interwencji, zniekształcenie i niewłaściwe użycie przekonań, ideologii politycznych oraz różnic etnicznych i kulturowych oraz przywództwo i sieci społecznościowe.

Wymienione czynniki oraz zmieniające się zagrożenie terrorystyczne wymuszają na społeczności międzynarodowej podjęcie różnorodnych działań, w tym użycia konkretnych narzędzi, które można zastosować w celu zapobiegania i przeciwdziałania radykalizacji oraz brutalnemu ekstremizmowi.

³ Zob.: A. P. Schmid, *Countering Violent Extremism: A Promising Response to Terrorism*, International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, Nasser-Eddine et al., *Countering Violent Extremism (CVE) Literature Review*, C. McCauley, S. Moskalenko, *Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Towards Terrorism*, *Terrorism and Political Violence* 20, no. 3 2008, P. Romaniuk, *Does CVE Work? Lessons Learned from the Global Effort to Counter Violent Extremism*, Global Center on Cooperative Security, September 2015.

Przeciwdziałanie i zapobieganie radykalizacji i brutalnemu ekstremizmowi

Globalne Forum Antyterrorystycznego (*Global Counterterrorism Forum, GCTF*) w swojej Deklaracji politycznej (Declaration, 2011) podkreśla rolę skutecznego działania na rzecz zapobiegania brutalnemu ekstremizmowi oraz radykalizacji życia publicznego. Tylko współdziałanie wielu państw oraz organizacji międzynarodowych może się przyczynić do ochrony obywateli, wzmocnienia globalnego bezpieczeństwa oraz stabilności życia społecznego. Wśród wypracowanych zasad jest wskazanie, że wszystkie środki zwalczania terroryzmu muszą być w pełni zgodne z przepisami prawa międzynarodowego, w szczególności z Kartą Narodów Zjednoczonych, jak również praw człowieka, praw uchodźców i prawa humanitarne. W odpowiedzi na rosnące zagrożenie wynikające z radykalizacji życia społecznego, wzrostu brutalnego ekstremizmu oraz rosnącej liczby „zagranicznych bojowników terrorystycznych” i ich przemieszczania się pomiędzy krajami, a nawet kontynentami, Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjęła rezolucję (Resolution 2178, 2014) na 7272 posiedzeniu w dniu 24 września 2014 r. W dokumencie tym wskazano, że przeciwdziałanie radykalizacji oraz brutalnemu ekstremizmowi wymaga kompleksowych działań:

- zapobieganie radykalizacji;
- powstrzymanie rekrutacji do grup terrorystycznych;
- zahamowanie podróży zagranicznych bojowników terrorystycznych;
- przerwanie wsparcia finansowego dla zagranicznych bojowników terrorystycznych;
- przeciwdziałanie brutalnemu ekstremizmowi, który może sprzyjać terroryzmowi;
- zwalczanie podżegania do aktów terroru motywowanych ekstremizmem lub nietolerancją;
- promowanie polityki i tolerancji religijnej;
- wzrost spójności oraz integracji społecznej;
- konieczność pokojowego rozwiązywania konfliktów zbrojnych;
- ułatwianie reintegracji i rehabilitacji bojowników terrorystycznych.

Uwagę zwracają podjęte działania identyfikowania zagrożeń terrorystycznych oraz metody rehabilitacji i reintegracji „bojowników terrorystycznych” ze społeczeństwem. Jako nurt wpisujący się w ten trend możemy przytoczyć proces deradykalizacji oraz prewencyjnych środków antyterrorystycznych, którego celem jest przyjęcie przez osoby o skrajnych i brutalnych ideologiach religijnych lub politycznych bardziej umiarkowanych i niestosujących przemocy poglądów. Osoby lub grupy stopniowo poprzez interakcję z ludźmi i środowiskami ich wspierającymi odchodzą od ideologii ekstremistycznych i powracają do życia bez przemocy. Programy deradykalizacji opierają się na zbiorze dobrych praktyk i konsolidacji istniejącej wiedzy naukowej,

w tym określenia sposobów mierzenia skuteczności działań, na standardowych metodach i procedurach, wykorzystania doświadczenia różnych aktorów takich programów oraz współpracy na poziomie krajowym i międzynarodowym.

Europejskie wartości kulturowe oraz ich kultywowanie przyczyniają się do osłabienia działań radykalizacyjnych oraz ekstremistycznych. Współpraca na arenie europejskiej, rozszerzenie Unii Europejskiej o kolejne państwa ukazuje, że związek pomiędzy poszczególnymi krajami oraz ich obywatelami został zbudowany na wspólnych wartościach. Przejawem takiego myślenia, a przede wszystkim działania, była podpisana 25 marca 2007 roku w Berlinie *Deklaracja przyjęta z okazji pięćdziesiątej rocznicy podpisania traktatów rzymskich* (Deklaracja 2007):

„W Unii Europejskiej urzeczywistniamy wspólne ideały: centralnym punktem odniesienia dla naszych wartości jest człowiek. Jego godność jest nienaruszalna. Jego prawa są niezbywalne. Prawa kobiet i mężczyzn są równe”

oraz

„W Unii Europejskiej chronimy suwerenność jej członków i różnorodność ich tradycji. Stajemy się bogatsi dzięki żywej różnorodności języków, kultur i regionów oraz dzięki otwartym granicom. Jest wiele celów niemożliwych do osiągnięcia w pojedynkę – można je zrealizować tylko wspólnymi siłami. Unia Europejska, państwa członkowskie, ich regiony i struktury lokalne dzielą się zadaniami”.

Można wręcz stwierdzić: Deklaracja Berlińska podkreśla, że w swojej 50-letniej historii Unia nie osiągnęła nic wspanialszego niż rozszerzenie, które pomogło poszerzyć demokrację, stabilność, bezpieczeństwo i dobrobyt na większości kontynentu w oparciu o wspólne wartości kulturowe.

Spektakularne ataki terrorystyczne w Europie (Paryż – 2015, Bruksela – 2016, Nicea – 2016, Berlin – 2016, Manchester – 2017, Londyn – 2017, Barcelona – 2017) ponownie wznosiły debatę na temat reakcji na terroryzm w UE i jej bezpieczeństwa. Liczne opinie uwidoczniły różne nurty, od reakcji typowo militarnych (redukcja zdolności organizacji terrorystycznych w Syrii, Iraku, w północnej Afryce czy także w tymczasowych kryjówkach w Europie), po sposoby pozamilitarne – integracja kulturowa i społeczna. Wskazane akty terroru nie zachwiały wartościami kulturowymi Europy, a wręcz przeciwnie, wskazały na dużą konsolidację społeczeństw poszczególnych państw członkowskich dotkniętych zamachami wokół wspólnych europejskich wartości. W każdym z miejsc ataku terrorystycznego zbierali się ludzie przejęci tymi bezsensownymi tragediami. Zapalali znicze, przynosili kwiaty oraz zdjęcia osób, które zginęły, podkreślali niezależnie od miejsc, w których rozegrały się te ataki, swoje oburzenie wobec przemocy, skrajnego brutalnego ekstremizmu oraz radykalizacji życia publicznego. Poprzez swoją obecność w tych miejscach, społeczności wskazują, że stoją ponad podziałami religijnymi, społecznymi czy

politycznymi, a w obliczu przemocy mogą się zjednoczyć i pokazać swoje człowieczeństwo jako wartość nadrzędną. To przynależność do społeczeństwa bez przemocy, opierającego się na wartościach kulturowych może zapobiec radykalizacji życia społecznego oraz pogrążaniu się w ideologii skrajnego ekstremizmu dążącego do wywołania niepokoju społecznych przez akty terroru.

Kolejnym ogólnoeuropejskim manifestem podkreślającym spójność Unii Europejskiej była podpisana 25 marca 2017 r. w Rzymie przez przywódców 27 państw członkowskich i instytucji UE – Deklaracja rzymska z okazji 60-lecia Unii Europejskiej (Deklaracja, 2017).

„Uczynimy Unię Europejską silniejszą i odporniejszą dzięki jeszcze większej jedności i solidarności między nami oraz poszanowaniu wspólnych zasad. Pojedynczo zostalibyśmy zmarginalizowani przez globalną dynamikę. Razem mamy największą szansę wpływać na nią oraz bronić naszych wspólnych interesów i wartości”.

Podkreślić należy, że pomimo bezprecedensowych wyzwań, zarówno tych globalnych, jak i wewnętrznych, konfliktów regionalnych, terroryzmu, rosnącej presji migracyjnej, protekcjonizmu oraz nierówności społeczno-ekonomicznej, UE udało się wspólnie stawić czoła wyzwaniom szybko zmieniającego się świata i zapewnić naszym obywatelom zarówno bezpieczeństwo, jak i poszanowanie wartości kulturowych.

Podsumowanie

Unia Europejska ukształtowana przez ponad 60 lat działania, stała się wyjątkową wspólnotą. Zbudowana została na wartościach kulturowych, jakże różnych dla poszczególnych państw członkowskich, ale jednoczących wokół wspólnej przyszłości i wizji lepszego jutra. UE narażona na wiele wyzwań, które niesie ze sobą globalizacja, migracja oraz niebezpieczne idee (radykalizacja życia społecznego oraz brutalny ekstremizm) przetrwała i śmiało patrzy w przyszłość. W związku z zagrożeniami związanymi z terroryzmem nie dostrzega się i nie docenia wartości kulturowych, wręcz przeciwnie. Grupy i organizacje terrorystyczne niszczą dorobek wielu pokoleń i narodów UE. Ale dzięki wzmożonym działaniom w zakresie bezpieczeństwa i walki z terroryzmem możemy z nadzieją spoglądać w przyszłość, a wartości kulturowe będą trwałymi filarami istnienia zjednoczonej Europy. Wielokrotnie przywódcy państw członkowskich oraz instytucji unijnych wyrażali swoje przywiązanie do europejskich wartości kulturowych w różnych deklaracjach czy manifestach. Wraz ze zjednoczeniem państw europejskich spełniło się dążenie naszych przodków do wspólnego jednego bytu opartego na jedności i kulturowym dziedzictwie.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Deklaracja przyjęta z okazji pięćdziesiątej rocznicy podpisania traktatów rzymskich z 25.03.2007 r., http://europa.eu/50/docs/berlin_declaration_pl.pdf (dostęp: 15.03.2020).
- [2] Deklaracja rzymska z 25.03.2017 r., https://europa.eu/european-union/eu60_pl (dostęp: 15.03.2020).
- [3] Global Counterterrorism Forum, Official Launch, 22.09.2011, New York, *Political Declaration*, <https://www.thegctf.org/documents/10162/13878/Political+Declaration.pdf> (dostęp: 15.03.2020).
- [4] McCAULEY, C., MOSKALENKO, S., 2008. Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Towards Terrorism, *Terrorism and Political Violence* 20, no. 3.
- [5] NASSER-EDDINE, M., et al., *Countering Violent Extremism (CVE) Literature Review*.
- [6] Pierwsze sprawozdanie roczne w sprawie wykonania strategii bezpieczeństwa wewnętrznego UE, (COM (2011) 790 final z 25.11.2011 r.).
- [7] Report A/HRC/33/29, Compilation report on best practices and lessons learned on how protecting and promoting human rights contribute to preventing and countering violent extremism – Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/162/55/PDF/G1616255.pdf> (dostęp: 15.03.2020).
- [8] Resolution 2178 (2014) Adopted by the Security Council at its 7272nd meeting, on 24.09.2014, [https://undocs.org/S/RES/2178\(2014\)](https://undocs.org/S/RES/2178(2014)) (dostęp: 15.03.2020).
- [9] ROMANIUK, P., *Does CVE Work? Lessons Learned from the Global Effort to Counter Violent Extremism*, Global Center on Cooperative Security, September 2015.
- [10] SCHMID, A. P., *Countering Violent Extremism: A Promising Response to Terrorism*, International Centre for Counter-Terrorism – The Hague.
- [11] *Strategia bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej. Dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa*. 2010, Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej.
- [12] Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. UE z 17.12.2017 r. C306/1).
- [13] United Nations, Swiss Confederation. 7-8 April 2016. *Geneva Conference on Preventing Violent Extremism – the way forward: Concept Note*, Geneva, Switzerland.

